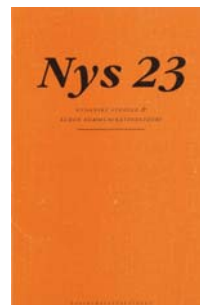

NyS

Forfatter:	Jesper Hermann
Anmeldt værk:	Hanne Ruus: <i>Danske kerneord. Centrale dele af den danske leksikalske norm I-II</i> . Museum Tusculanums Forlag, København 1995. 226 + 313 s.
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier</i> & <i>Almen kommunikationsteori</i> 23, 1997, s. 107-122
Udgivet af:	Dansklærerforeningen
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

HVORFOR SAVNES SØSTERS NÆSE?

ANMELDELSE¹ AF

HANNE RUUS:

DANSKE KERNEORD. CENTRALE DELE AF DEN
DANSKE LEKSIKALSKE NORM I-II. (DISPUTATS)
MUSEUM TUSCULANUMS FORLAG,
KØBENHAVN 1995. 226 + 313 SIDER

AF JESPER HERMANN

1 INDLEDENDE

Saussure-udgiveren Roy Harris påpeger til slut i *The Language Connection* hvor nødvendigt det inden for sprogforskning er at holde nøje øje med, hvilke metasproglige antagelser man uden at bemærke det er gået ud fra, som hvis man fx uden videre har regnet med at *ordenes betydninger ligger i dem*. Hvis man fortsætter i denne fejlagtige overtro, så er det fordi 'man tillader spørgsmålet *Hvad mener du med det?* at blive erstattet af *Hvad betyder det?* og behandler det sidstnævnte som om *det* havde en betydning uafhængigt af hvor og hvornår det blev sagt, af hvem og til hvem' – men 'så har man allerede skabt sig metasproglige illusioner' (min oversættelse og understregning af Harris 1996, s. 181).

Bogen igennem har han harpet på, hvor fatale metasproglige illusioner er for studiet af betydninger. Ved et lykkeligt træf har dansk-læsende sprogbrugere dog allerede før Harris' bog udkom, nemlig siden 1995, været i stand til at undgå den slags vildførende illusioner; ikke fordi Harris' udsagn telepatisk forelå på dansk, men fordi hans bogs hovedpointe udtrykkes forbilligelig klart i Danske Kerneords kapitel 1, som en del af denne undersøgelses grundlag (Ruus 1995: 3ff.). Heri fastslås det også, at det ingen mening giver at tale om noget ords betydning uafhængigt af den *forståelse* af det hos en sprogbruger som er nødvendig for at betydningen overhovedet kan eksistere!

På bogens omslag er 14 ord forbundne med tre forskellige slags pile eller streger; tegningen illustrerer hvordan disse navneord betydningsmæssigt er

2 OVERBLIK

Bogen handler om meget hyppige danske ord og nogle af betydningsrelationerne mellem dem. Vi får derigennem indblik i noget af den fælles sprogviden alle dansktalende sprogbrugere deler (s. 15 øverst). Men før vi bevæger os inden for omslaget vil et lille overblik over bogens indhold i dens helhed være nyttigt. Bogen søger metodisk at fremfinde danske ord som alle sprogbrugere i hvert fald kender (s. 15-16), dvs. *kerneordene*, men den karakteriserer også disse ords indbyrdes betydningssammenhænge med henblik på tre grundlæggende semantiske relationstyper: modsætning (antonymi), overbegreb-underbegreber (hyponymi) og endelig helhed-dele (meronymi).

Det spændende ved kerneordbogen er dens dobbelte sigte, idet den dels behandler et stort ordstof kvantitativt og dels efterviser betydningsrelationer mellem disse ord. Tilvejebringelsen af ordstoffet og behandlingen af betydningerne i det må ske uafhængigt af hinanden for at vi kan nå frem til ny viden om begge dele, for kun hvis ordene udvælges rent statistisk igenem én serie operationer, og betydningerne først derefter undersøges semantisk i en anden serie, spiller det ene ikke uerkendt ind på det andet (Ruus 1995: 18, 41).

Bogen er disponeret over to bind. Det første omfatter grundlag og resultater, mens der i andet bind vises alle de ord der har været under behandling som mulige kerneord (*kandidatordene*) med deres forekomsthypigheder inden for tekstprøverne i de fem optalte genrer: aviser, fagblade, ugeblade, romaner og børnebøger. Der er medgået 1000 forskellige stikprøver a 250 løbende ord fra 5 genrer, ialt 1.250.000 løbende ord, dvs. ord i deres naturligt stående rækkefølge. (Det er imidlertid kun ugebladsordene der danner grundlag for kerneordene, mere om begrundelsen nedenfor). Andet bind bliver derved førstebindets materielle grundlag, en dokumentation af materialet hvorudfra der er arbejdet; og for den interesserede læser er det en guldgrube af præcise oplysninger om forskelle i genreforekomster blandt de mulige kerneord.

Første bind består af seks kapitler, hvoraf det sidste er opsamlende, konkluderende og perspektiverende. Første kapitel er principielt og praktisk og rummer en forankring af arbejdet i en række filosofiske indsigter som bygger på og videreudvikler filosofen Peter Zinkernagels formuleringer fra 1957 og 1992, samt nogle koblinger til nyere kognitiv lingvistisk og psykologisk forskning. Andet kapitel beskriver vejen fra fundne ord til mulige kerneord gennem lemmatiseringen af dem; det tredje rummer de

fundne kerneord. Kapitel 2 og 3 støtter hinanden meget, og igennem kapitel 3 og bind 2 forstås en uleksikografisk læser hvorfor lemmatiseringen var nødvendig. På en lignende måde arbejder kapitel 4 og 5 sammen: i 4 diskuteres de semantiske relationer mellem ord, mens kapitel 5 folder det foregående kapitels betydningsteoretiske overvejelser ud og viser hvordan henvend 2/3 af de fundne kerneord indgår i modsætningsrelationer, i overbegreb-underbegrebers forbindelser, eller i del-helheder.

Dette er indholdet i kort begreb. En nærmere gennemgang vil i det følgende blive farvet af min interesse som sprogpsykolog. Jeg er nok en af dem som forfatteren sigter til i indledningen, nemlig en af de *Andre læsere, hvis primære interesse er teoretisk, og som vil finde, at netop ordkapitlerne er tunge at danse med, mens de forhåbentlig vil glæde sig over de teoretiske kapitler 1 og 4, som de dog nok vil mene, at jeg visse steder udtrykker mig utilgiveligt kortfattet i* (Ruus 1995: 1).

Men når forfatteren her rækker en lillefinger frem og indrømmer at udtrykke sig *utilgiveligt kortfattet* visse steder, får jeg som hærdet læser trang til at vride hele hånden om på hende og hævde at bogen hele vejen er endda meget koncentreret skrevet. Det er er både herligt og besværligt: man får meget ud af fortsat beskæftigelse med teksten, for den fylder kun lidt i forhold til hvad der står i den – men stilen er også en skrivedyd man som læser må arbejde for at leve op til, både ved at læse flere gange og ved at følge forfatterens anvisninger på hvordan ordbearbejdningerne i bogen kan belyse hinanden (fx Ruus 1995: 31ff., 38, 40f., 42ff., 124, 132, 139, Note 13 s. 183).

3 HYPPIGHED SOM VEJ TIL DET CENTRALE ORDFORRÅD

Vi bruger alle mange forskellige ord om os selv, og om forhold i omverdenen, og om hvordan vi ser på dem. Hvis man vil frem til hvilke af disse ord der er de fælles (se også Ruus 1991), bliver man af praktiske grunde nødt til at bruge skrevet sprog, for det er mere tilgængeligt registreret end det talte. Ved at holde sig til meget udbredte tekster som læses af mange personer, kan man nærme sig det almene gods i ordstoffet; for de blev vel ikke læst hvis ikke læserne forstod noget ved det (Ruus 1995: 19). Der skal altså udtages en repræsentativ delmængde af en mængde tekster som henvender sig til hele befolkningen.

Imidlertid er skrevet dansk ingen ensartet helhed, der er fx store forskel-

le på aviser og børnebøger. For at tage hensyn hertil valgte Hanne Ruus i samarbejde med Bente Maegaard tekster fra forskellige, udbredte tekstarter eller genrer. Det skete i DANwORD projektet (1974-89). Herved fremkom en række lister over ordformer der var ordnet efter forekomsthyppeghed i tekstarterne. Kapitel 2 beskriver hvordan disse ordformer måtte sorteres i ordbogsord (sprogteknisk hedder de *lemmaer*), før man kunne finde ud af hvilke ord vi alle kender. Det var vanskeligt fordi en sådan ordbehandling kræver en særlig kombination af rigiditet og finesse. Men gangen i kapitlet er klar; det der sker er at

- 1) ordformerne gøres til lemmaer
- 2) lemmaerne tilføjes forekomstal
- 3) der tilføjes kerneordskriterier som fører til mulige kerneord i en kandidatordliste (= bind 2)
- 4) der sorteres for polylemmaticitet ved hjælp af de kontekster lemmaerne kommer fra hvorved kerneordene fremkommer.

Hyppeghedslisterne fra fx avisteksterne er udarbejdet sådan at lister lavet ud fra et andet avismateriale vil give de samme resultater, så det er sikret statistisk at de fundne ord hører hjemme i de behandlede tekstarter generelt og *ikke kun i de undersøgte* tekststykker.

De optalte ord var ordnet alfabetisk i ordformer, dvs. at *plante*, *plantedes*, *planten*, *planter*, *planternes* og *plantens* blot stod efter hinanden. Enhver dansker kan se at her optræder former af verbet og af substantivet mellem hinanden. De må skilles ad for at blive ført sammen under de respektive ordbogsord (se hvordan i Ruus 1995, bind 2, s. 206). Man må videre til ordbogsordformer eller lemmaer fordi det er hensigtsmæssigt at anse både *vejes*, *vejene*, *vejen*, *veje* og *vej-en* som forskellige former af det samme lemma, *vej* sb. Sådanne analyser af hvilke ordformer der hører sammen lader sig imidlertid kun foretage, fordi der er *adgang til de kontekster de stammer fra* (se eksemplerne på kontekster til former af *løb* i Ruus 1995: 46 ff.)². Analyserne tog på denne måde hensyn til den faktiske sprogbrug ordene optrådte i; dette er en af grundene til den indledende henvisning til Roy Harris' *The Language Connection*.

Når ordene fra hyppeghedslisterne er blevet fordelt på lemmaer, kan man undersøge om de hører med blandt kerneordene efter to kriterier. For at høre med skal ord dels være 'meget mere hyppe', dels forekomme i den ordliste der har færrest specielle ord. Hvor det første kriterium er et tek-

nisk, ordstatistisk spørgsmål, der er det andet ét som har at gøre med tekstarten der vælges fra, og hvis vigtighed for undersøgelsens gyldighed må understreges særligt. Ugebladene er her foretrukket som tekststart, netop fordi den udmærker sig ved at være upåfaldende. Når vi vælger noget plejer det at være en foretrukken af noget som skiller sig positivt ud. Men her er der tale om at gå efter det som er *mindst* særligt, det som har de færreste ord man ikke finder andre steder: ugebladene blev den foretrukne tekststart fordi de blandt deres hyppigste ordformer har *færrest specielle ord*, dvs ord som kun forekommer i ugebladene.

For at man statistisk skal kunne sige at et ord har sandsynlighed for overhovedet at forekomme i en tekststart skal det optræde mindst 4 gange i den. Ord der er hyppigere end blot 'at forekomme' skal findes mindst 11 gange. Endelig skal ord der er 'meget mere hyppige' end dem der er der 11 gange optræde mindst 20 gange. Dette ræsonnement er der statistiske grunde til. Hanne Ruus definerer derfor kerneord som de ord, der forekommer 20 gange eller flere. Mange af ordformerne er imidlertid polylemmatiske, dvs at man ikke uden videre kan se om *plante* er et verbum eller et substantiv. Men når man inddrager de sammenhænge, ordene optrådte i, så viser det sig at formerne af substantivet *plante* var de fleste, *plante* som verbum var der ikke forekomster nok af.

4 KERNEORDENE SOM RESULTAT

I kapitel 3 gennemgås de fundne kerneord. Udgangspunktet for søgningen var optællingen af 1 1/4 million løbende ord i de fem forskellige tekstarter. De blev i DANwORD-projektet fordelt på knap 15.000 forskellige ordformer. Fra dem blev der ved lemmatiseringen frembragt en ordbog på godt 11.400 lemmaer. Kandidatordene er dem der har en forekomsthypighed på 20 og derover i ugebladstekstprøverne. Der er 1811 lemmaer af den slags; ved gennemgangen af konteksterne for at kunne henføre de polylemmatiske former til de rette ord, når man ned på 1117 kernelemmaer. Altså noget over 1000 ordbogsord vi alle kender der statistisk er meget mere hyppige end dem som er mere hyppige end de blot med sikkerhed forekommende ord (= som i hvert fald optræder 4 gange) i den tekststart der har færrest specielle ord.

De 1117 kerneords fordeling på ordklasser fremgår af oversigten til sidst i kapitel 3. Der er op mod 400 substantiver men også over 200 verber blandt disse meget hyppige ord, knap 200 adjektiver og godt 100 adverb-

er. Disse fire righoldigste ordklasser tegner sig for de 913 af dem, så der er kun 204 ord tilbage til de 11 resterende ordklasser.

I det følgende lille stykke er kun ordene med kursiv *ikke* kerneord:

At tage hinanden i *Næsen*.

3186. De Legende stiller sig i en Række, den ene bag ved den anden. Nr. 2 fører hænderne om og holder for Øjnene af Nr. 1. Nu skal én i Rækken springe ud og tage Nr. 1 i *Næsen* og derefter hurtig igjen komme på sin Plads. Der tages fra Øjnene, og nu skal Nr. 1 *gjætte*, hvem der tog ved *Næsen* af ham, idet han går hen og tager i hans *Næse*. Tager han fat på den *fejle*, har denne Lov til at tage Nr. 1 i *Næsen* og trække ham helt rundt om Rækken og fører ham således hen på sin Plads. Så skal han atter *gjætte* og blive ved, indtil han *gjætter* rigtig. *Gjætter* han rigtig, skal den anden hen på hans Plads. *Sorø*.

Efter Tang Kristensen, Evald 1898, s. 505.

Af tekstens 132 ord er der kun 11 i kursiv: forskellige former af *næse*, *gætte*, *fejle* og *Sorø*. Af danske byer er det også kun *Århus*, *Ålborg*, *Odense*, *Valby* og *København* som slipper gennem kerneøjet (Ruus 1995: 112f.) Og *næsen* er en af de få synlige legemsdele som ikke er med blandt meronymerne til holonymet *krop* (se Ruus 1995: 179, 193). Af kapitel 5 fremgår det at der til holonymet *krop* hører både *ansigt*, *mund* og *pande* med som kerneord.

Hvorfor savnes *søsterens næse* (jf. fig. 1.)? Begge ordene oplever vi jo med høj bekendthedskvalitet; de mangler imidlertid fordi de ikke optræder hyppigt nok blandt de skrevne ord i stikprøverne fra de genrer hvorfra kerneordene metodisk er hentet; metoden sikrer at de fundne ord virkelig forekommer hyppigt nok, så de savnede ord læser man åbenbart mindre om. Men metoden udelukker bestemt ikke at der kan mangle ord vi synes er vigtige; det viser sig blot at de efter denne metode ikke kommer med blandt kerneordene. Hvis listen over kerneord skal bruges fx som udgangspunkt for lærebøger til børns og fremmedsprogedes tilegnelse af dansk, må der selvfølgelig suppleres med ord fra andre genrer og med flere ord³.

Inden for sprogpædagogikken er ideen om at arbejde med begrænsede ordforråd for begyndere gammelkendt. Men de afgrænsede ordforråd som lå til grund for Ogden & Richards' banebrydende arbejde i 20'erne med at stable *Basic English* på benene var ikke tilvejebragt statistisk systematisk på tværs af genrer; disse og andre lignende bestræbelser har savnet at det ord-

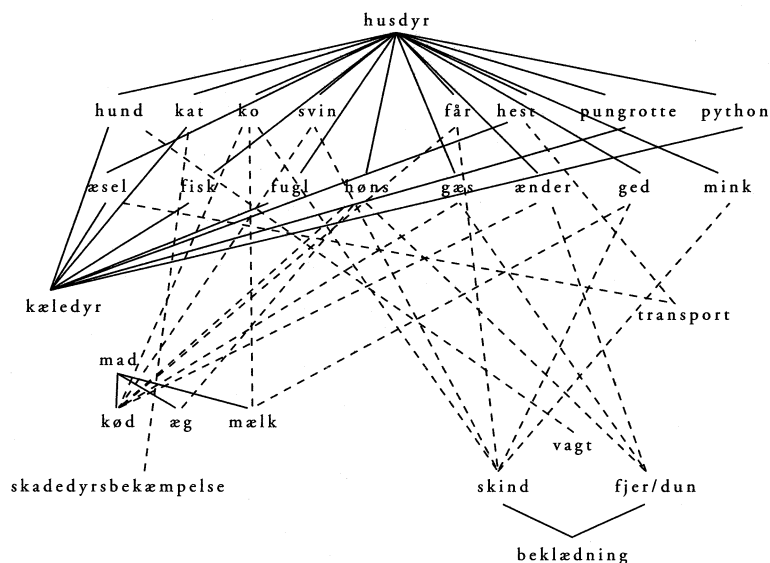
udvalg som lå til grund for de pædagogiske lister var metodisk og systematisk valgt ud inden for repræsentative genrer⁴.

Forfatteren George Orwell viste i romanen *1984* (1949) polemisk hvad der kommer ud af at arbejde med et politisk korrekt begrænset ordforråd i *nysprogs* ordliste B; hans ordliste A omfatter centrale hverdagsord (en anden, og suppleret, gruppe *kerneord*), mens fagudtrykkene henvises til ordliste C; bag ingen af dem ligger der dog andet end hans fiktive systematik og sprogpoltiske klarsyn.

Som teksteksemplet med børnelegen viser, udgør kerneordene nogle meget centrale og samtidig intetsigende eller fyldekalksagtige dele af vor fælles ordviden. Her kommer projektets metodiske stringens til sin ret og giver særlige muligheder: arbejdet med at lokalisere de centrale ord blandt de optalte er sket udelukkende ud fra deres udtryksside, dvs. deres stavning eller muligheder for at optræde i grammatiske forbindelser med andre ord (det kan vist ikke understreges nok at grammatiske iagttagelser også hører til udtrykssiden). Men som det slås fast på s. 140 er der selvfølgelig blevet forstået noget ved kerneordene mens de blev fundet frem, ordnet og kommenteret; ved lemmaet *fisk* sb enten madbetydningen af fisk (fra middagsmaden i går) eller en fisketursbetydning af fisk fra sidst man var ude med snøren, eller den helt tredje astrologiske betydning (om perioden 20/2-20/3).

De relationer mellem ord, der behandles, er modsætninger som fx mellem *nat* og *dag* (antonymier), mellem overbegreb og underbegreber som fx mellem *dyr*, *husdyr* og *kat* (hyponymier), og endelig mellem helheder og dele som fx mellem *krop* og *arme*, *ben* (meronymier). Det nye ligger i at det eftervises i leksikalske kilder, hvordan disse relationer forbinder 60 % af de fundne kerneord indbyrdes (Ruus 1995: 125, 188), og hvordan de selv forbindes indbyrdes ((Ruus 1995: 132-4, 136ff.).

Samtidig henvises der til første kapitels omtale af de psykologiske processer hver af relationerne er resultat af: fokusering dvs. modsætning i henseende til en bestemt egenskab, som *lys* over for *mørke*, generalisering eller talen om *slags* af ting eller kategorier af noget, vi kan fx tale om *dyr* under ét uden at specificere noget bestemt dyr, og endelig gestaltdannelse dvs. opfattelsen af helheder og deres dele, af fx et *hus* med delene *mur*, *dør* og *vindue*.

FIGUR 2 Fra *Danske Kerneords* bind I, s. 123: "Netværk med alle relationerne".

5 VI BRUGER OGSÅ ORDSAMMENHÆNGE NÅR VI FORSTÅR BETYDNINGER

Så snart vi opgiver billedopfattelsen af sprog er det i grunden indlysende at vi ved en veldefineret anvendelse af ord og begreber kun kan forstå nødvendige forbindelser mellem forskellige ord og begreber (Zinkernagel 1992: 29). Vi kan studere hvordan de forskellige kerneord fungerer sammen i de tre meget velkendte relationer som belyses i kapitel 4 og 5. Man har længe ikke kunnet tænke sig sprog uden fx overordnings- eller underordningsrelationer (jf. Lyons 1963: 70).

Men vi kan heller ikke forestille os en verden uden modsætninger forstået som maksimal forskellighed i forhold til en egenskab. Vi kan f.eks. ikke forestille os lys uden mørke, varme uden kulde eller liv uden død. Vi kan heller ikke forestille os en verden, hvor man ikke kan tale om slags ting, dvs. uden generaliseringer; en verden, hvor vi ikke kunne tale om dyr uden at nævne de specifikke dyr, vi tænkte på, eller om tøj uden at nævne skjorter, bukser, nederdele osv. Endelig er det svært at forestille sig en verden uden benævnelser på dele af ting og fænomener: Hvordan skulle vi kunne beskrive en person uden at kunne nævne hænder, hoved, smil og latter (Ruus 1995 s. 119).

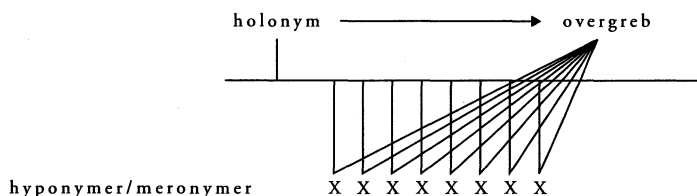
Figur 2 er en udsnitsmodel af hvordan over- og underordningsforbindelserne mellem to rækker dyr kan anskueliggøres. Nogle danskere har nævnt de husdyr de kender, kæledyrene er siden skilt ud, og det nyttige vi får fra husdyrene tilføjet. Det viser sig at nyttighederne kan grupperes i spiselige eller beklædende. Nogle af husdyrene er også pattedyr og et led væk på abstraktionsstigen befinder overbegrebet pattedyr sig; det omfatter kun nogle af husdyrene men til gengæld også en hel del andre. Den slags over- og underordningsrelationer kaldes med en teknisk term *hyponymier*.

Der viser sig at kunne opstilles i hvert fald 72 forskellige hyponymier med kerneordene som medlemmer; fx har overbegrebet *menneske* hyponymerne: *barn*, *kvinde* og *mand*; de kan atter stå som overbegreb: som overbegreb får *barn* hyponymerne *dreng* og *pige*; som overbegreb får *kvinde* hyponymerne *dame*, *datter*, *dronning*, *frue*, *kone*, *moder*, *prinsesse* og *skuespillerinde*, mens *mand* må klare sig med hyponymerne *broder*, *fader*, *fyr*, *fætter*, *herre*, *konge*, *onkel*, *prins*, *skuespiller* og *søn*. Det der ovenfor gjaldt om *søsterens næse* gælder også for disse kernefamiliemedlemmer og dem der mangler: de savnede ord kan godt være velkendte og godt brugt (men altså ikke så hyppigt brugt) uden at være med her. Bogen handler om *centrale dele af den leksikalske norm*.

Mange af kerneordene indgår også i en af de andre slags forbindelser; der er modsætninger som *rigtig* > *forkert* eller *rigtig* > *gal* og *gal* > *normal* eller *gal* > *venlig*, *vanskelig* > *1. let* eller *vanskelig* > *nem*, og *nem* > *2. svær*. Det ses hvordan de forskellige modsætninger kalder forskellige betydninger frem i et antonym. Ordenes mulige forhold til andre ord hører med som dele af deres betydninger.

Medlemmerne i en hyponymi kan også betragtes fra en lidt anden vinkel og blive til medbestanddele i en meronymi eller ko-meronymer: så bliver *menneske* ikke længere et overbegreb for forskellige slags mennesker, men en helhed (et holonym) som omfatter bestemte dele (meronymer). Til holonymet *menneske* hører blandt kerneordene disse meronymer: *1. behov*, *drøm*, *erfaring*, *humør*, *ide*, *krop*, *lyst*, *mening*, *oplevelse*, *1. stemme*, *1. tanke*, *tvivl* og *1. ønske*.

Noget af bogens nye stof om de velkendte relationer er en redegørelse for forskellene i egenskabstransport mellem på den ene side overbegreber- underbegreber og på den anden side holonymer-meronymer; dette bliver for teknisk at komme ind på her, men fig. 3 viser hvordan de samme underbegreber i en hyponymi også kan stå som meronymer i en merony-

FIGUR 3 Fra *Danske Kerneords* bind I, s. 134: "Sammenhængen mellem meronymer og hyponymer".

mi: *arm, ben, fod, hånd, ansigt, pande* og *hår* er både hyponymer til overbegrebet *legemsdel* og samtidig fra en anden synsvinkel meronymer til holonymet *krop*.

6 DET INDLYSENDE SOM ER SVÆREST AT FÅ FAT PÅ: GRUNDLAGET

Da jeg ved forsvaret spurgte Hanne Ruus hvad der bandt hele bogen sammen, faldt svaret uden tøven: det gør sprogbrugernes forståelser, uden dem foregår der ingen betydninger. Peter Zinkernagel uddybede det senere ved at fremhæve hvor nødvendig forståelserne var for at betydningerne kunne siges at være der; det er derfor de følgende spørgsmål er *u-mulige*.

* *Hvor findes betydning, og hvor længe varer den?*

Betydning uden for konkrete sprogbrugssituationer er en abstraktion som også ifl. Harris fører os helt på vildspor, sådan som hele hans bog indtrængende argumenterer for det!

Svaret om bogens sammenbinding gennem sprogbrugerforståelserne lyder enkelt og indlysende – det er netop det frække og revolutionerende ved det: det er på én gang bogens største bedrift og dens achilleshæl at den insisterende og metodisk har gjort det forudsatte grundlag for vor sprogbrug til sit emne. Det er meget svært at få øje på det vi går ud fra, og samtidig kender vi det jo nødvendigvis alle når vi får det udpeget; derfor giver det ikke mange laurbær at fortælle om det vi egentlig alle ved (jf. note 11). Bogen er både bevidst og explicit om dette punkt, fx. s. 124f.: *En anden vanskelighed ved undersøgelser af den semantiske del af den fælles sprogviden er, at man ikke kan eftervise den i sprogbrugen, da den meget sjældent udtryk-*

kes, fordi udsagn inden for den gensidige semantiske viden i langt de fleste situationer ikke har nogen informationsværdi.

Det som gør denne bog let at læse – selvom den handler om meget simple ting og derfor om noget det er svært at få blik for – det er dens åbenhed og utrolige explicitthed: det viser sig flere gange under læsningen af den, at hvis der bruges en bestemt betydning af et ord, så er den også forklaret (fx af ordet *mærkelig* på s. 124, l. 8 FN). På blot 20 sider får kapitel 1 vendt godt ud og ind på en række af vore tilvante opfattelser af sprog og dets udforskning.

Vigtigst er den indledende konstatering af at både sproget, mennesket og resten af verden som udgangspunkt må tages for *givne* størelser⁵. *Herved bliver det mindre vanskeligt at lave sprogforskning om sproglig betydning. Det bliver klart, at man skal bruge sproget til at beskrive betydninger med – og at man bliver i sproget lige meget, hvor mange teoretiske konstrukter man opstiller til brug for beskrivelsen* (s. 4)⁶. Herved skæres der i ét hug gennem dynger af sindrige overvejelser og forbehold om *sprogets refleksivitet*⁷. *Sprogets selvbehandlingsmulighed* bør ifølge Harris behandles som et træk ved kommunikationsprocessen snarere end som en del af vort eget sproglige udstyr⁸. Ellers bærer man sig ad som den der tror at en 100kr.-seddels værdi ligger inden i pengeseddelpapiret, og ikke i de økonomiske transaktioner det kan bruges til. Også hvad dette angår findes der en dansk forløber for Harris, idet K. Grue-Sørensen i 1950 skrev: *Og det ville være langt mere naturligt og overensstemmende med kendsgerningerne, om man sagde, at man kun har eet sprog, det naturlige sprog, der saa til gengæld har den mærkelige egenskab at være refleksivt, for saa vidt som man i det sprog kan udtale sig om alle forhold vedrørende dette sprog selv.* (Grue-Sørensen 1950: 115f.; se også Hermann 1996a: 65 med note).

Peter Zinkernagel har i 1992 lakonisk formuleret nogle uomgængelige indsigter om det vi nødvendigvis altid også har som forudsætning for at være sprogbrugere; her er tale om logiske betingelser i en anderledes og udvidet betydning af *logisk* der indbefatter den sædvanlige, men som også betyder *nødvendigt relateret* (se også Ruus 1995: 17). Det gælder om disse logiske nødvendigheder at de altid er forudsatte⁹. Blandt dem er tre par særlig vigtige for undersøgelser af sprog, nemlig relationerne mellem 'parrene *påstande – virkelighed, person – situation og krop – person*' (her citeret efter Ruus 1995: 4).

Hanne Ruus har imidlertid indset en fjerde, nødvendig relation af samme karakter, den mellem *betydning – forståelse* (Ruus 1995: 5ff.) Det vil

sige at det ingen mening giver at spørge om nogets betydning uden at den samtidig forankres i nogens forståelse, men heller ikke at spørge om en eller andens forståelse uden at denne forståelse kan henføres til hvad det er for en bestemt betydning, der spørges om forståelsen af! (jf. Hermann 1995). Selvom de to størrelser sagtens kan skelnes fra hinanden (fx er forståelsen subjektiv mens betydningen er intersubjektiv), så kan de ikke skilles ad uden at de hver især taber enhver betydning og bliver uforståelige. Den ene af dem danner en altid tilstedeværende og nødvendig forståelseshorisont eller betydningsbaggrund for den anden.

Indrangeringen af *betydning* – *forståelse* på linje med de andre nødvendige relationer er en banebrydende indsigt for både sproglig betydningsforskning og sprogpsykologi. Sammen med vort *permanente forståelsesberedskab* (der knytter an til den kognitive semantik ved Mark Johnson, se Ruus 1995: 8) bringer den helt nyt lys til enhver udforskning af sprogbehandling; men selv denne epokegørende indsigt har sine forformuleringer hos andre, således skrev K. Grue-Sørensen under opslagsordet *Forståelse*: *Idet man forstår, skal der være et noget, som man forstår; der er både et subjektivt moment (forståelsesoplevelsen hos den, som forstår) og et objektivt moment (selve det sagforhold, som er genstand for forståelsen)* (Grue-Sørensen 1975: 116). Relationen er klart ligeartet, men dens særlige status mangler og det gør en voldsom forskel.

Flere steder er Harris blevet anført som sandhedsvidne i samklang med den omtalte bog; hans understregning af kommunikationssituationens vigtighed for sprogforskning gennem hele *The Language Connection* implicerer efter det nys anførte at forståelsen hos kommunikanterne nødvendigvis er medindbefattet i hans betydning af kommunikationssituationen.

7 AFSLUTTENDE

For at deltage i vor tids jagt på det særlige, det usædvanlige og originale (jf. Gadamer 1989: 136ff.¹⁰) vil jeg slutte med at fremhæve det originale¹¹ ved værket. Det ligger i *kombinationen* af den kvantitative ordbehandling med den semantiske, og påvisningen af *betydnings og forståelses nødvendige relation i zinkernagelsk forstand*.

Med kvantitative metoder indkredsdes centrale dele af ordforrådet i moderne dansk, og kvalitative betydningsrelationer mellem ord vi alle kender beskrives. I kraft af den explicitte fremlægning af resultaterne og af grundlaget for dem, bliver beskrivelserne af ord og relationer *kumulative*,

sådan at der bagefter af andre og i andre sammenhænge kan bygges videre på dem. Både en dansk sinolog og en psykolog har allerede brugt dens kontrollerede sprogmateriale i undersøgelser og undervisning (jf. også Duncker og Hermann 1996a; Hermann 1996b, og Ruus 1997).

NOTER

1. Dorthe Duncker og Anne Holmen takkes for kritiske læsninger af en foranmeldelse.
2. Således ses et lemma som *virkelighed* at optræde hyppigst i tekstprøver fra ugebladene i form af ordet *virkeligheden* (31 gange), se fig. 4. Både aviser, fagblade og børnebøger har det under 15 gange. Et andet kernelemma som *person* findes jævnt fordelt med mellem 13 og 19 forekomster i de fire første genrer, hvor så børnebøgerne kun har 4. Lemmaet *situation* forekommer i tre ordformer, nemlig nogen form, bestemt form og flertal. Her kommer fagbladsgenren ind som en klar nummer et. Der er nemlig henved dobbelt så mange forekomster af lemmaets ordformer i denne genre som i nogen anden genre (74 fagbladsgange over for henholdsvis avisers 43, ugeblades 38, romaners 37 og børnebøgers mellem 12 og 15 gange). Fig.4 dokumenterer hvordan *virkeligheden* findes i ugebladene.

KERNELEMMATA

	Avis	Fagblad	Ugeblad	Roman	Børnebog
<i>virkelighed sb</i>					
<i>virkelighed</i>	< 4	< 4	< 4	4	< 4
<i>virkeligheden</i>	11	9	31	18	13

FIGUR 4 Fra *Danske Kerneords* bind II, s. 302, som dokumenterer at "virkeligheden" findes mest i ugebladene.

3. Eksempelvis omfatter Dansk Flygtningehjælps ordlister ca. 8000 ord.
4. Danske skolebørn har lært Basic English at kende i form af *Easy Readers* med ordforråd af stigende omfang (fra 900 til 2400 ord med trin undervejs). Se også Richards 1943a og 1943b.
5. jf. Nini Prætorius (1981: 69): *Om umuligheden af at begrunde, at vi er sprogbrugere.*
6. se også Jesper Hermann (1996a: 104) hvor H-G. Gadamer citeres for i Århus at have sagt at *vi er omfavnet af sproget* (9/10 1964).

7. jf. Arne Thing Mortensens knappe påvisning af metakarrusellen som selvmodsigende (Mortensen 1972: 35 med Note 3. Og Harris 1996: 158f., 162ff).
8. *The error in the two doctrines discussed in the present chapter is that both try to treat linguistic reflexivity as a feature of our verbal equipment rather than as a feature of the communication process. Intellectually, the mistake is on a par with believing that the value of a ten-dollar bill resides in the actual piece of paper, not in the economic process it is part of* (Harris 1996: 163).
9. jf. Jesper Hermann (1996: 63).
10. Gadamer hænger politikere og andre eksperter ud fordi de ikke ser nok på *det fælles, der forbinder os alle* (min oversættelse fra s. 157, JH).
11. Som Zinkernagel udtrykker det i interviewet i *Tidsskrift for sprogpsykologi* (1993: 3, 3):
PZ: Niels Bohr indså som en af de få, at det eneste problem er at anvende ordene rigtigt...
Interviewer LH: Mener du, at problemerne opstår i forholdet mellem sprogets faktiske og logiske struktur?
PZ: Der er to ting, der er helt afgørende. Det første er, at med hensyn til diskussioner, forståelse, tænkning forholder det hele sig altid ganske anderledes end vi tror. Det afgørende foregår på et niveau, der er så elementært, at det ALDRIG bliver bevidst. For det andet er vor tænkning så bestemt af det, vi er vant til at tænke, at vi ikke kan skelne mellem det rigtige, det virkelige og det tilvante. Vi tror som kristne på ting, når blot de gentages tilstrækkeligt.

LITTERATUR

- Duncker, Dorte & Hermann, Jesper (1996): Patientord og lægeord – særord eller fællesord? *Månedsskrift for praktisk lægegerning*. 74. årgang. September. 1019-1030.
- Gadamer, Hans-Georg (1989): Die Grenzen des Experten. *Das Erbe Europas*. Bibliothek Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Grue-Sørensen, K. (1950): *Refleksivitet. En filosofisk afhandling*. J.H. Schultz Forlag, København. 115f.
- Grue-Sørensen, K. (1975): *Almen Pædagogik*. Gjellerup, København. 115-122.
- Harris, Roy (1996): *The Language Connection*. Thoemmes Press, Bristol.
- Hermann, Jesper (1992): Hvor er betydningen henne? Kognitiv semantik og en tradition i dansk filosofi. *Sprogvidenskabelige Arbejdspapirer fra Københavns universitet*. Årgang 1. 37-48.
- Hermann, Jesper (1995): Betydning og Forståelse. *Stort og småt om små og store. Festskrift til Hans Vejleskov*. DLH. 199-201.

- Hermann, Jesper (1996a): *Mennesket i sproget*. 2. oplag. Gyldendal, København.
- Hermann, Jesper (1996b): Nogle forståelser i samtalen hos lægen. *Tidsskrift for Sprogpsykologi*. 3. årg. nr. 1.
- Johnson, Mark (1987): *The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. University of Chicago Press, Chicago & London.
- Jørgensen, Jørgen (1962): *Psykologi på biologisk grundlag*. Munksgaard, København.
- Lyons, John (1963): *Structural Semantics*. Basil Blackwell, Oxford.
- Mortensen, Arne Thing (1972): *Perception og sprog. Et filosofisk essay*. Akademisk Forlag, København.
- Orwell, George (1949): 1984. Steen Hasselbalchs Forlag, København. Om Nysprog s. 331-343.
- Prætorius, Nini (1981): *Subjekt og objekt. En afhandling om psykologiens grundlagsproblemer*. Thaning og Appel, København.
- Richards, I.A. (1943a): *Basic English and its uses*. London, Kegan Paul.
- Richards, I.A. (1943b): *How to read a page: A course in Effective Reading with an Introduction to a Hundred Great Words*. London, Kegan Paul.
- Ruus, Hanne (1991): Fælles danske ord. Hansen, Erik et al (red.): *Auditorium X*. Forlaget Amanda, København. 158-180.
- Ruus, Hanne (1995a): På sporet af betydningens logikker. Holmberg, Bente (red.): *Sproghistorie i 90'erne*. Selskab for Nordisk Filologi 1995, København. 83-106.
- Ruus, Hanne (1995b): *Danske Kerneord. Centrale dele af den danske leksikalske norm. I-II*. Museum Tusculanums Forlag, København.
- Ruus, Hanne (1997): Hardsysseord og Kerneord. *Meddelelser om Udforskning af Dansk Sprog* 6. Nordisk Institut, Århus. 246-55.
- Tang Kristensen, Evald (1898): *Danske Börnerim, Remser og Lege, udelukkende efter Folkemunde, samlede og til Dels optegnede af E. T.K.* Århus.
- Henriksen, Lars & Qvist, Marie Louise (1993): Sprogfilosoffen der tog springet fra sproget tilbage til virkeligheden. Interview med den danske filosof Peter Zinkernagel. *Tidsskrift for sprogpsykologi*. 1. årg. nr. 3. 2-8.
- Zinkernagel, Peter (1957): *Omverdensproblemet*. G.E.C. Gads Forlag, København.
- Zinkernagel, Peter (1992): *Virkelighed*. 2. oplag. Munksgaard, København. (især 135).